

Rembrandt en de mens

Geen uitzonderlijker verschijning temidden der schilders van Nederlandse stam dan Rembrandt. Raadselachtig overstijgt hij zijn tijd, zijn volk, en bereikt die eenzame hoogten, waar alleen de allergrootsten thuis zijn.

Doch—hoe wonderlijk zijn verschijning ook moge zijn, zij was slechts mogelijk in het Holland, in het Amsterdam van de 17de eeuw. Ook het genie is kind van zijn tijd, ook Rembrandt was in eerste instantie een zoon van het volk, dat zich in de strijd tegen Spanje de eigen geaardheid bewust was geworden en dat, ondanks de inspanning van een langdurige oorlog, het bijna onmogelijke waagde en een handel, die de aardbol omspande, in het leven riep. Een volk van vissers, boeren, handwerkers en kooplui, nuchter, werkzaam en vroom, en geneigd tot theologische overpeinzing. Een volk van schilders ook, die, nu de Kerk als opdrachtgeefster was weggevallen, een aantal taboe's terzijde schoven en hun drieste werkelijkheidszin gingen stellen tegenover de helden- en heiligencultus van de Italiaanse Renaissance en de Barok. Tegenover de verheerlijking van idealisering stelden zij de onopgesmukte werkelijkheid van alledag. Tegenover het voorname, edele en verhevene, het gewone, het lelijke, het laag-bij-de-grondse als het moest.

Van dit niets ontziende en vaak ontluisterende realisme is Rembrandt mede een exponent geweest. Nergens blijkt dat beter dan in zijn mythologische taferelen. Zijn Ganymedes is geen stralend-schone jongeling naar Italiaans model, maar een Hollandse kleuter, die door een arend de lucht in wordt gesleurd, een ontlusterd bazuinengeltje met onelegant opgeschort hemdje en machteloos trappelende beentjes, een peuter, wie van angst iets menselijks-al-te-menselijks overkomt. Scherper, honender, kan een schilder zich nauwelijks van het Italiaanse idealisme distancieren.

* *
*

Het lijdt geen twijfel, wat werkelijkheidszin betreft, is Rembrandt verwant aan de Brouwers, de Steens, de Ostades. Hij overtreft hen echter verre door de kracht van zijn persoonlijkheid, door zijn diepe menselijkheid en de macht van zijn schepend vermogen, door zijn visionaire bevlogenheid, door zijn schouwen, waar zij alleen nog maar kijken, door zijn schildershartstocht, door het trefkere en doelbewuste van de middelen, waarmee hij het geschouwde doet verschijnen in een glans en een gloed, als vóór noch ná hem in deze lage landen werd bereikt.

Niet alles van die middelen is op eigen bodem gegroeid. Rembrandt staat wel degelijk in betrekking tot de schilderskunst, die hem voorafging, maar met de zelfzekere greep van het genie nam hij daaruit wat hem lustte, vervormde het en herijkte het tot eigen bezit. Zo is de beeldconceptie van zijn jonge jaren met die duidelijke voorliefde voor krasse tegenstellingen, actie en spanningsvolle bewogenheid ondenkbaar zonder de invloed van de Barok, zo is zijn beeldorganisatie door middel van het licht en het donker een voortzetting van het clair-obscur dat tijdens de Barok in Italië en Frankrijk ontwikkeld werd. Maar al dadelijk tracht hij de wat vlakke, weinig genuanceerde tegenstelling tussen licht en donker te overwinnen en naarmate zijn licht voller, rijker, magischer wordt, houdt ook zijn diepste donker op de tegenstelling en ontkenning van het licht te zijn. Licht en donker spelen dan dooreen, ze doordringen elkaar en gaan samen als verwante media. Is Rembrandts licht geheimzinnig en van een onvatbare rijkdom, zijn donker is het niet minder, want daarin zijn fluisteringen van kleur, gedempte begeleidingen en replieken van de volle kleurorkestratie in de lichtval; het is een donker dat gloeit, omdat het nog iets van het licht vasthoudt en zich het licht herinnert.

Het licht, dat dagelijks over de wereld gaat, heeft vele getijden. Moest men aanwijzen welke daarvan Rembrandts voorkeur had, dan zou men zeggen: de zomeravond, die het aanzicht der dingen doet baden in zijn rijpe en warme licht, en die, met zijn nog doorgloeide schemering het eeuwig-ontoereikende wegbergt in de luister van een zwijgend erbarmen.

De grootheid van de avond, ziedaar een deel van Rembrandts geschilderde belijdenis. Niet alleen dan van de avond als getijde van het licht, evenzeer — en van het begin af — zag hij de schoonheid van de avond in het levensgetij der mensen.

Er is wel geen schilder, die buiten de eigenlijke portretopdrachten om, zoveel portretstudies heeft gemaakt als Rembrandt en die daarmee het beeld van zijn liefde en voorkeur op onomstotelijke wijze heeft vastgelegd. Zijn liefde: zijn moeder, zijn vader, zijn broer, Saskia, Hendrickje en zijn beminde zoon Titus. Maar als hij mensen moest kiezen om voor hem te poseren, omdat ze zijn belangstelling, meer dan zijn belangstelling, zijn eerbied, hadden, dan waren het steeds weer oude mannen uit het gewone volk, Joodse grijsaards vooral, met hun koppen van profeten en patriarchen. Koppen waar het leven overheen is gegaan, krachtig nog, maar met een andere kracht dan die der jeugd, gezichten die spraken van wijsheid en inkeer en het gelaten afstand-doen, dat van de avond is.

* *
*

Rembrandt is een onvergelykelijk portrettist geweest. Ook hier weer die onwankelbare ernst en trouw in de weergave van het geziene, die onomkoopbare waarheidsliefde. Maar tot op zekere hoogte heeft Hals dat ook, en Van der Helst, en zovele portrettisten der 17de eeuw. Terwijl zij echter kijken, observeren en speuren naar elk trekje, dat de geaardheid van een karakter verraaft, gebeurt er bij Rembrandt iets, dat men misschien het best kan duidelijk maken door te verwijzen naar zijn tekeningen. Zijn leven lang heeft Rembrandt naar de menselijke figuur in actie getekend, in de huiskamer, in het atelier en op straat, overal waar er maar gelegenheid was het leven der mensen op heterdaad te betrappen. Volkstypen, bedelaars, babbelende vrouwen, een vrouw met haar kind, groepjes van mensen, ze worden bliksemsnel met enkele rake, zielvolle lijnen vastgelegd. Wat steeds weer treft, dat is de onvergelykelijke spanning waarmee een handeling, die slechts enkele seconden duurde — het naar binnen dragen van een zich met alle macht verzettend kind bijvoorbeeld — in een schriftuur van magische samenhang, als in één adem, wordt neergeschreven. Geen sprake van, dat hier lijn voor lijn aan het onderwerp werd afgewonnen. Voor deze snelle, waakzame en vurige geest kan het enkele moment reeds volstaan. In een flits van het zien greep hij als het ware de handelende gestalte, trok die naar binnen, voelde houding, gebaar, de spanning van krachten en tegenkrachten, maar ook het psychisch moment, de menselijke warmte, in de handeling aanwezig. En uit dit bliksemsnelle kijken met de ogen van het lichaam en de ogen van de ziel, ontstond een neerslag, een geheel van spanningen, die hij uitschreef met de trefzekerheid van wie de menselijke figuur volkomen beheerst. Zijn tekeningen zijn van binnen naar buiten ontstaan.

Van zijn portretten zou men hetzelfde willen zeggen, ook al vergde hun uitvoering uiteraard meer tijd. Ook hier krijgt men namelijk het gevoel dat de verschillende trekken, niet de een na de ander werden aangebracht als het resultaat van een nauwkeurige observatie, maar dat ze ontstonden, in de geslotenheid van hun samenhang, onder een dwingend dictaat van binnenuit. Maar de kern, waaromheen de innerlijke conceptie zich gevormd had, was in deze gevallen méér dan het aanvoelen van menselijke warmte of van een karakter, ze werd gevormd door het schouwen van het geheime en ondoorgrondelijke wezen van de mens: de ziel.

Daarom hebben Rembrandts portretgestalten een tijdeloos karakter gekregen; ze verschijnen als dragers van een geheim, dat overal en altijd hetzelfde is. Ze werden onder het licht der eeuwigheid gezien.

Opmerkelijk, hoezeer Rembrandt reeds vroeg in staat was, aan de portretten van zijn moeder en zijn vader een uitgesproken bijbels, een oud-testamentisch karakter te geven. De macht van hun door de schilderijen gesuggereerde persoonlijkheid is nauwelijks meer denkbaar binnen de smalle grenzen van een kleinburgerlijk Hollands bestaan, hun lot lijkt grootser en machtiger dan toen en daar wel mogelijk was, maar vooral: zij schijnen hun levens geleefd te hebben met een ernst en wijding, als was de Sinaï meer nabij dan de Leidse molenwerf.

Men heeft veel gesproken over de prachtlievendheid van de jonge Rembrandt, over zijn verzamellust, over zijn neiging om zijn modellen uit te dossen in kleur van kostbare gewaden en exotische sieraden. Maar behalve prachtlievendheid spreekt hier nog iets anders: het verlangen namelijk om Holland te transformeren tot een sprookjesland van Duizend-en-één-nacht en het Bijbelse Oosten.

Later, als de slagen van het leven gevallen zijn, heeft Rembrandt de uitdaging door het exotische niet meer nodig. De eenzame, oude schilder is tot een wijdere, tot een koninklijke menselijkheid uitgegroeid en de zware dracht van zijn avond-

lijke kleur, wordt niet meer uit een aanleiding van buitenaf gewonnen. Dan is het ook dat zijn breed-geborstelde en machtige portretten — De oude Rabbijn, de Non, Jeremias de Decker — een nog ongekende kwaliteit verkrijgen. Zoals avondlicht en avondschaaduw in zijn schilderwijze ineenspelen en elkaar doordringen, zo ook, in deze portretten. Leven en Dood. Er is hier een macht van leven, maar het is leven dat naar de dood toe begrepen werd. Een portretkunst, groots en meedogend, en reikend naar het eeuwige geheim van het menselijk bestaan.

Dit wijdingsvolle besef van de menselijke waardigheid heeft samen met zijn visionaire aanleg Rembrandt gemaakt tot een verbeelders der Bijbelse geschiedenissen, die zijn gelijke niet heeft. Hij heeft zijn Bijbel gelezen en herlezen en hij heeft mensen gezien, geen bovenwereldlijke heroën, maar mensen zoals hij ze alle dag om zich heen zag met hun rampzaligheden en hun geluk, hun fouten en hun berouw. En zelfs de Christus legt bij hem de heerlijkheid der Italianen af, en wordt een mens onder de mensen, een tenger mens, doch doorstraald van het licht der ziel.

Hier, waar het er om ging het slechts in de verbeelding geschouwd naar buiten te brengen, zijn de visionaire, in één adem neergeschreven tekeningen misschien nog ontroender dan de etsen en de schilderijen. Er zijn daar houdingen en gebaren, zo van binnenuit aangedreven, dat het niet anders kan, of Rembrandt was de vertwijfelde Jakob of de blinde Tobia, die afscheid neemt van de engel, die zijn zoon zal begeleiden. Trouwens, wie was hij niet, deze rijke en machtige, die teder en fel kon zijn, hard en liefelijk, gelijk alle groten, en die tekenend, etsend of schilderend een reeks van zielstoestanden veraanschouwelijkt heeft, waarvan de scala ligt uitgespannen tussen twee polen van de menselijke ervaring; de koude hel van Saul's vertwijfeling en de ontfermende liefde, waarmee de oude vader de verloren zoon ontvangt.

En wilt ge U liever houden aan het midden van de reeks, in de minder extreem gelegen gebieden, treed dan nog eens voor het Joodse Bruidje, en zie, hoe alles daar gezegd is in die peizende innigheid der gezichten en dat onnoemelijk teder gebaar der handen, hoe het avondlijk goud en rood en bruin daar ineensluiden tot een zang van het geluk der overgave. En ergens is er de ondertoon van het onontkoombaar leed en de voorspelling van de gelatenheid, die er zal zijn, als ook dit voorbij is. Geluk en leed zijn bij Rembrandt ongescheiden en de kleine name-loze mens kon hij groot zien, omdat hij hem in staat wist tot de smartelijke gelatenheid, die bijna ontstegenheid is.

P. C. J. REYNE.

DE ARK

Humanistisch Conferentie- en Vacantieoord.

~

TARIEVEN VOOR VOLLEDIG PENSION

Voor volwassenen: f 38.50 per week; f 6,— per dag.

Voor kinderen beneden 11 jaar: f 26.25 p. w.; f 4.50 p. d.

Voor kinderen beneden 5 jaar: f 25.45 p. w.; f 3.75 p. d.

Voor groepen speciale condities

2-, 4-, 5- en 6-persoons kamers en slaapzaal.

Bespreking van verblijf kan geschieden bij het Humanistisch Conferentie- en Vacantieoord „De Ark”, Belvédèrelaan 14 te Nunspeet, telefoon K 3412—2404.

HET WOORD VAN DE WEEK

VERSCHIJNT
WEKELIJKS
17 JUNI 1956

Frankering bij
Abonnement
UTRECHT

De Heer

Mevrouw

Mejuffrouw

Onbestelbare exemplaren
terug aan:
Bleyenburgerstraat 1, Utrecht

Het Woord van de Week

Humanistische radiolezingen uitgesproken voor de Vara-microfoon.

Administratie en redactie: Humanistisch Verbond, Bleyenburgerstraat 1, Utrecht, Postgiro 304960
Abonnementsprijs bij vooruitbetaling f 1,— p. kwart., losse numm. f 0,12, buitenland f 4,60 p.j.